

Creole Love Call

Creole Love Call
Kultur i den globala eran

CARL RUDBECK

Hittills utkomna Pejlingar:

- Nr 1 Den fula ankungen eller den oälskade liberalismen (Carl Rudbeck)
- Nr 2 Inte bara valloner – invandrare i svenskt näringsliv under 1 000 år (Anders Johnson)
- Nr 3 Djur är inte människor – en filosofisk granskning av veganismen (Ingemar Nordin)
- Nr 4 Den rätta medicinen – apoteksmonopolet vid vägs ände (Margit Gennser)
- Nr 5 Bidragskulturen – filosofin bakom socialbidraget (Helena Rivière)
- Nr 6 Den nya fattigdomen av (Maria Rankka)
- Nr 7 Kretsloppsstat eller kretsloppssamhälle? (Gunnar Strömmer, red)
- Nr 10 Thamgrepp (Fredrik Haage)
- Nr 11 Fakta och myter om globaliseringen. En artikelserie ur *The Economist* med förord av Anders Åslund
- Nr 12 Positiv särbehandling är också diskriminering (Thomas Gür)
- Nr 14 Valser om arbetets slut (Mauricio Rojas)
- Nr 15 Hälften så dyrt, dubbelt så bra. Förbättra Sverige genom att halvera de offentliga utgifterna (Anders Åslund)

©Författaren och AB Timbro 1998

Omslag: Formgivningsverket

Sättning och tryck: Norstedts Tryckeri AB, Stockholm 1998

ISBN 91-7566-380-5

ISSN 1402-9391

CREOLE LOVE CALL

CREOLE LOVE CALL kallade Duke Ellington en av sina kompositioner. Jag gissar att han tänkte på New Orleans och kanske på Karibien som är de platser man vanligen förknippar med kreolisering, d v s med blandkulturer där ofta vitt skilda element ger upphov till nya och spännande synteser som i sin tur påverkar andra kulturer. I själva verket är kreolisering som fenomen betraktat mycket gammalt. Många stora kulturer har blivit till som resultat av ett tagande och givande mellan olika traditioner. I dag ser vi för första gången kreolisering på en global nivå, och det är något som kommer att visa sig vara mycket bra för nationella kulturer och för den världskultur som håller på att ta form.

MÄNNISKOR VILL GÄRNA tro att de lever i exceptionella tider som saknar historisk motsvarighet. Nuet, intalar vi oss själva, är alltid väsensskilt från alla de otaliga nu som föregått det. Den kollektiva självkänslan kräver att vi beskriver vår egen tid som ovanlig, annorlunda och, helst av allt, full av kriser. Ingen vill leva i en tid då inget speciellt händer, under år som framtidens historieböcker kommer att förbigå med tystnad. Denna känsla av att stå på tröskeln till en ny epok och se en gammal försvinna gäller många områden i dag, och då inte minst kulturen och dess nära släktingar informationen och utbildningen. I kulturens fall gäller det såväl hur den produceras och konsumeras som dialektiken mellan de två. För första gången ser vi hur en genuint global kultur håller på att bli till (den europeiska har ju haft globala ambitioner i ett par hundra år men det är en annan och tråkigare historia).

Pessimisterna fruktar att denna nya globala kultur kommer att utplåna de lokala, de partikulära och aparta kulturerna, och numera räknas ibland den europeiska kulturen till de lokala. De framför gärna sina argument i apokalyptiska tonfall

CREOLE LOVE CALL

— det gamla västerländska kulturarvet kommer att sopas bort och i den kulturella öken det lämnar efter sig kommer en fördummande McDonalds-kultur att sprida sig utan att någonstans stöta på motstånd. Eller som vissa franska tänkare vill få oss att tro: hela världen förvandlas till ett enda jättestort Disneyland. Denna nya globala kultur påstås styras eller ägas av några få multinationella jättar som kontrollerar tv-bolag, filmstudios, bokförlag, tidningar. Den är inte en stat i staten utan ovanför alla stater; den är inte ansvarig någonstans eller inför någon högre instans. Dess globala natur ställer den bortom den allt mer irrelevanta eller i detta sammanhang allt maktlösare nationalstaten. Rupert Murdoch, och några få spelare till i hans klass, bestämmer vad de flesta av oss kommer att läsa, se, lyssna till och i förlängningen känna, tänka och tycka. Medvetandeindustrin kommer i denna sköna nya värld att producera medvetanden som konsumerar vad de blir tillsagda; den kritiska förmågan försvinner och ersätts av ett okritiskt accepterande av budskap från aldrig klart definierade avsändare.

Allt detta sker medan de lokala och nationella kulturerna tynar bort. Ett och annat Skansen kommer kanske att få lov att finnas kvar, men blir ett kuriöst och harmlöst inslag på den nya, globala scenen, en ofarlig eftergift till de tjatrande klasserna. Om kulturen inte längre står under nationellt överinseende, tycks pessimisterna mena, kommer den att bli en lekball för det internationella kapital som enbart ser till profiten eller, ännu värre, till sin egen politiska agenda, och som inte är ansvarigt inför någon formell, demokratisk instans.

DENNA DEBATT ÄR den kulturella motsvarigheten till de domedagsprofetior som man brukade höra i miljödebatten, där det hävdades att jorden gick mot en ekologisk katastrof om

det transnationella kapitalet fick styra. Detta hade ingen högre önskan än att utrota lokal flora och fauna för att sedan förvandla hela världen till ett enda gigantiskt shoppingcentrum med tillhörande parkeringsplats för hans helighet bilen.

Det är i detta sammanhang slående hur de gamla politiska höger-vänsterskalorna har inverterats. Längre var det högern som var patriotisk; den slog vakt om det lokala, anslog chauvinistiska tonfall och försvarade det nationella arvet. Vänstern däremot var internationalistisk och predikade solidaritet över gränserna. I den nya ekonomiska och kulturella världsordning som håller på att bli till är det högern (som dock numera är övervägande liberal snarare än konservativ) som går i bräsch för frihandel i ordets mest vidsträckt bemärkelse — en frihandel som omfattar inte bara varor som bilar och flygplan, utan också varor som idéer och konstverk — medan vänstern försvarar protektionism och nationalism.

Nu är det vänstern som, bildligt talat, klär sig i folkdräkt och vill att vi alla skall bosätta oss på Skansen. Det är vänstern som i den tilltagande globaliseringen ser faror och hot, men sällan eller aldrig några möjligheter för de massor som den säger sig vilja försvara. Jobb kommer att försvinna, den europeiska industrin och kulturen kommer att slås ut eftersom den är alldeles för fin och högtstående för att producera varor som kan konkurrera på en internationell marknad. Företag inom medvetandeindustrin (tidningar, bokförlag, radio- och tv-stationer) kommer snart att kontrolleras av några få grupper, med i bästa fall likriktning som följd, i sämsta och troligaste fall en ny typ av anonym censur eller åtminstone nyhetsfiltrering som ser till att vissa nyheter inte får någon spridning alls utan försvinner spårlöst utan att någon behöver säga till om det.

CREOLE LOVE CALL

DENNA DEBATT OCH dessa motsättningar är emellertid inte fullt så nya som yrvakna och inte sällan historielösa debattörer försöker att inbilla oss för att därmed göra dem mer dramatiska. Liksom så mycket annat som kännetecknar denna vår början av den postmoderna epoken, har den sina rötter (eller åtminstone starka likheter med) brytningen mellan upplysning och romantik. Upplysningen stod för globalisering *avant la lettre* medan romantiken redan för två hundra år sedan kämpade emot på ett sätt som påminner om vad globaliseringens fiender gör i dag.

Många av upplysningens stora tänkare trodde på en politik som var grundad på förnuftet, och därmed i någon mening sann för alla och överallt; den försvarade frihet och rätt som båda hade global giltighet. När detta program hade slagit igenom på det politiska planet skulle det inte dröja länge förrän hela världen insåg att också kulturen var global. Hur skulle upplysta, d v s förnuftiga, människor kunna låta bli att begripa att fransk civilisation från Racine till Voltaire var lika giltig i Paris som i Port au Prince och Stockholm. Kunde man bara göra sig av med lokala fördomar skulle ett sanningens rike sprida sig över hela jordklotet. Den franska revolutionen hade i sin förlängning dessa globala eller, ännu mera ståtligt, universella ambitioner och pretentioner — deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna inskränkte sig inte till att gälla blott fransmän utan var potentiellt riktad till hela världen. När Adrien Duport den 18 augusti 1789 talade till den konstituerande nationalförsamlingen som var i färd med att utarbeta deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna förkunnade han

1 Se Duport sid 280 och Appadurai sid 1, "Det moderna [modernity] tillhör den lilla familj av teorier som både förkunnar och önskar universell tillämpning för sig."

stolt: "Ni önskar en deklaration som passar alla människor, alla nationer. ... Vi får inte vara rädda för att här uttala sanningar som gäller alla tider och alla länder."¹

Utan att själva veta om det var *les philosophes* de första globalisterna som emellertid snart skulle få mothugg av den tyska romantiska reaktionen med Johann Gottfried von Herder² i spetsen. Romantikerna varnade för att om upplysningens ideal omsattes i praktiken skulle de förstöra lokala kulturer och göra oss alla till kosmopoliter som saknade rötter; snart skulle vi alla vara hemlösa världsmedborgare. Den debatt som började för ungefär 200 år sedan har sedan fortsatt genom seklerna. Lite senare under 1800-talet formulerade Alexis de Tocquevilles vän och trätobroder, protofascisten Arthur de Gobineau i sin *Essai sur l'inégalité des races humaines* samma farhågor som dagens nationalisterna och isolationisterna, men i tydligare form.³

I sin långa visionära bok varnade Gobineau för faran att den vita rasen skulle uppslukas av andra, mindervärdiga folk. Vore inte hans namn med rätta så besmittat som en föregångare till nazismen, skulle hans bok fortfarande kunna användas av globaliseringens och internationaliseringens fiender, som

2 Se Berlin sid 257, "Det var Herder, den tyske historiefilosofen, som först fäste uppmärksamheten på påståendet att bland de grundläggande mänskliga behoven — lika grundläggande som behovet av mat, tak över huvudet, trygghet, fortplantning, kommunikation — är behovet att tillhöra en bestämd grupp som förenas av vissa gemensamma band — speciellt språket, kollektiva minnen, ett kontinuerligt liv på samma mark, till vilka somliga lade andra egenskaper som vi hört mycket av i vår egen tid — ras, blod, religion, känslan av ett uppdrag och annat sådant."

3 Se Gobineau. Han talar om den vita rasens överlägsenhet gentemot "vår arts underlägsna varianter, den svarta rasen /och/ den gula rasen" (sid 1143). När den vita rasen inte längre kan hållas ren från andra så kan utvecklingen bara gå mot förfall och svaghet (sid 1166).

CREOLE LOVE CALL

dock aldrig vågar vara lika explicita i sina program och som sällan visar sig villiga att läsa långa böcker på franska. Men hans efterföljare finns mitt ibland oss.

De anti-globalistiska tankarna har förts vidare av franska fascister som Charles Maurras och Georges Sorel och i en mer salongsfärdig version av Martin Heidegger som har kallats för 1900-talets viktigaste filosof. Utan att, så vitt jag vet, någonsin tala om globalisering är Heidegger fortfarande en mäktig och inflytelserik fiende till utveckling och modernisering som för honom representerades av amerikanisering och teknik. (Två av dagens mest inflytelserika filosofer, Pierre Bourdieu och Richard Rorty har ägnat honom studier.) Han bekämpade båda fenomenen och var följaktligen medlem av nazistpartiet och fann aldrig någon anledning att be om ursäkt för detta politiska ställningstagande. I hans vanligen mycket dunkla filosofiska skrifter (när de inte är dunkla är de obegripliga) hittar han stora filosofiska sanningar inbäddade i det tyska språket (eller i den klassiska grekiskan). Den som överger sitt språk, och då speciellt tyskan, och som inte kan följa med det långt ner i dess underjordiska rotsystem, tycks för alltid vara utesluten från varje möjlighet att nå sanningen.⁴

Det kan tyckas långsökt att söka paralleller mellan obskyr tysk filosofi och chauvinistiskt eller åtminstone nationalistiskt motstånd till dagens globaliseringssträvanden, men skrapar man lite på ytan framträder de med stor tydlighet. Det faktum att Heideggers namn i dag är omhuldat av en mängd f d vänstersympatisörer visar hur globaliseringsproblematiken gjort gamla politiska kategorier och uppdelningar oanvändbara och ska-

⁴ Safranskis biografi är numera den bästa introduktionen till mannen och hans verk. Om Heideggers avsky för *Amerikanismus* se sid 336.

pat nya och överraskande allianser.

Heidegger har varit död i mer än tjugo år men han är fortfarande en av de mest inflytelserika förespråkarna för den romantiska lokalpatriotism som ofta är ganska ofarlig men som lätt kan förvandlas till ett epidemiskt gift i samhällskroppen. Hans fientliga inställning till amerikanisering och teknik har gjort honom till en prestiglös allierad med den inflytelserika europeiska intelligentia som ser sina positioner hotade i den nya världsordning som håller på att bli till. Dagens debatt är alltså inte ny. En idéhistoriker skulle antagligen kunna hitta föregångare till många av globaliseringsargumenten hos Voltaire och Diderot medan motståndarsidan skulle hitta sina argument hos Rousseau och Herder. I nära anslutning till diskussionen om globalisering förs, speciellt i USA, en ofta het sig diskussion som sammanfattningsvis brukar gå under rubriken kulturkrigen; de två debatterna flyter ibland ihop eftersom kulturkrigen bl a handlar om minoriteters kultur i en global värld, där vi alla tillhör åtminstone någon minoritet eller kanske t o m flera.

DET ÄR KLOKT att först titta lite närmare på begreppet *kultur* som är nebulöst och mångtydigt. Ibland används det för att beteckna hela civilisationer som i "den kinesiska kulturen" eller "det europeiska kulturarvet". Ibland handlar det om företag, som när en planerad fusion går i stöpet p g a "oförenliga företagskulturer". Kultur är ibland synonymt med de sköna konsterna som numera vanligen utökas med underhållningsindustrin. För många är det ett värderande begrepp, som när någon ser en avantgardistisk konstutställning eller hör svårartad musik och då utbrister: "detta är inte kultur" i stället för att säga att "detta är kultur som jag inte gillar eller begriper

CREOLE LOVE CALL

mig på” eller att ”detta är dålig kultur”.

I sin mest generella betydelse är kultur allt det som människan har skapat, det som inte är natur; det skulle i så fall omfatta allt från stenyxor till kärnkraftverk, allt det som enligt en av kulturvetenskapernas stora föregångsmän G B Vico var möjligt för människan att förstå. I dag förefaller det som om Vico var alltför optimistisk. För en lekman verkar det som om vi förstår naturen bättre än kulturen och samhället; naturvetenskaperna har en förklarande kraft och fortsätter att göra stora framsteg medan kultur- och samhällsvetenskaperna ännu inte kan förutsäga hur nästa års romaner kommer att se ut eller ens förklara varför årets ser ut som de gör.⁵

Att kulturen i snäv bemärkelse (litteratur, film, konst o s v) och studiet av den har blivit ett slagfält är, vid närmare eftertanke, en glädjande händelse. Det säger något om den betydelse som många fortfarande tillmäter den och visar att det faktiskt handlar om något mer än bara ansvarslös estetisk njutning eller formella relationer mellan olika färger, former, betydelser och ljud. Det passionerade intresse som visas den är en praktisk (men väl inte teoretisk eller filosofisk) vederläggning av den gamla vulgärmarxistiska dogmen som påstår att kulturen är en del i överbyggnaden, som entydigt bestämdes av den ekonomiska basen. Vore det så enkelt funnes det väl knappast några goda skäl att hålla på och bråka om den. Den skulle vara ett relativt ointressant och harmlöst ytfenomen: ändra på den ekonomiska basen och den dialektiska materialismens lagar sköter om resten. Varje samhälle skulle med nöd-

⁵ Det faktum att både humanister och statsvetare fortfarande läser Aristoteles borde få dem att fundera över sina ämnens vetenskapliga status. Det vore som om naturvetare fortfarande hämtade idéer från Anaximander och andra försokratiska naturfilosofer.

vändighet ha den kultur det förtjänade och som enbart var en mekanisk avspegling av djupare ekonomiska och sociala faktorer.⁶

Men konsten har behållit sin betydelse också i en era som sägs domineras av teknik och naturvetenskap. Den är ett viktigt redskap för hur vi ser på oss själva och på omvärlden. Den låter oss tänka på nya sätt och för in oersättlig frihet i vanliga människors liv; den ställer frågor och bygger hypoteser som inte får plats någon annanstans. Den kanske inte gör oss till bättre människor, men den gör oss till bättre tvivlare som vet att alla händelseförlopp kan berättas på mer än ett sätt och att alla pretentioner på att sitta inne med den enda sanna versionen måste mötas med misstro och skepsis.

Det är bäst att avhålla sig från en definition av begreppet kultur men om en sådan prompt skall till har den amerikanska antropologen Clifford Geertz levererat följande: "Jag tror att människan är ett djur upphängt i nät av mening som hon själv har skapat. Jag menar att kulturen är just dessa nät och analysen av den är därför inte en experimentell vetenskap som söker efter lagar utan en tolkande vetenskap som söker efter mening."⁷ Kultur har alltså i detta sammanhang att göra med produktion av mening, som naturligtvis kan ta sig många former men som är tydligast i de aktiviteter som brukar kallas konstnärliga och intellektuella, två sfärer som har en del, men

6 Inte ens Karl Marx själv trodde på detta. Hur skulle han ha kunnat göra det som så högt uppskattade den grekiska kultur som var skapad i ett förhatligt slavsamhälle. Prawers *Karl Marx and world literature* är en bra sammanfattning av Marx sätt att använda litteraturen och av hans egen litteratursyn, som är långt mera nyanserad och komplicerad än de flesta marxistiska litteraturkritikers.

7 Se Geertz sid 5.

CREOLE LOVE CALL

förvisso långt ifrån allt, gemensamt.

Dagens strider handlar både om rätten att spinna dessa nät och rätten att tolka dem (som ju i och för sig också är ett nät och lika mycket del av kulturen som "primärnäten" om man följer Geertz definition).⁸ Frågor som allt oftare ställs är: vem äger näten, hur har dessa blivit till? Finns det en enda bästa form för det, ett nät som alla bör sträva efter, eller finns det en hel mängd utmärkta former för hur de kan se ut. Om så skulle vara fallet: skulle dessa olika former kunna leva i fredlig samexistens med varandra, eller är detta ett kulturellt nollsummespel där ett näts vinst alltid sker på bekostnad av ett annat?

I EUROPA OCH USA framstår dessa frågeställningar som relativt nya och kontroversiella, men de har länge upptagit intellektuella i andra världsdelar som sedan lång tid har befunnit sig i vår situation, d v s de har sett hur den egna kulturen har börjat hamna under så hårt tryck utifrån att dess framtida existens upplevs som hotad.

Det nästan alltid problematiska mötet mellan orient och occident har alltsedan den västerländska expansionen började varit ett ofta förekommande tema i litteratur från Afrika och Asien. Ett av de litterärt bästa och mest underhållande exemplen finns i den japanske författaren Junichiro Tanizakis romaner och essäer. Han skildrar i några böcker från början av

⁸ Om de företrädesvis postmoderna kritiker som velat upphäva distinktionen mellan primär- och sekundärtext kan alltså hävda att båda är en del av kulturen och det inte finns anledning att i olika fack placera texter bara för att den ena handlar om en annan text och den andra om någon annan del av verkligheten som, när det gäller textarbeten i historia, ofta är just skrivna dokument.

vårt sekel hur ungdomen vände sig bort från den inhemska kulturen och omfattade allt nytt och västerländskt med en historielös entusiasm som inte bara gjorde att kulturarvet höll att glömmas bort, utan som också undergrävde sociala strukturer, hierarkier och nätverk.⁹ Hans hyllning till skuggan är en form av japansk motoffensiv som borde vara självklar läsning för alla som intresserar sig för kulturmöten och kulturkrockar. Det är en hyllning till de skuggor och subtila schatteringar som enligt Tanizaki var en så viktig del av Japans visuella kultur och som brutalt utrotades med glödlampans dominans. Med blandning av resignation och hårdnackat motstånd ger han en bild av hur företrädare för andra kulturer har upplevt det nästan alltid traumatiska mötet med västerlandet.

Också Kina, Mittens rike, som alltid velat framställa sig som självtillräckligt, har flera gånger mött dessa problem som blivit ännu mera svårhanterliga genom den rigida socialism som har praktiserats där. Receptionen av modernt västerländskt tänkande (modernistisk litteratur, postmodern filosofi) har varit problematisk när det skall förenas inte bara med mångtusenåriga inhemska traditioner utan också med mao-

9 Se Tanizaki i *Oeuvres* I. Tanizaki erkänner att den moderna västerländska civilisationen har fört med sig ett oräkneligt antal goda saker och att det i vilket fall som helst inte lönar sig att kämpa emot den. Ändå vill han inte ge upp den skuggrika, dunkla japanska kulturens egenart: "För egen del skulle jag vilja återuppliva, åtminstone inom litteraturen, detta skuggans universum som vi håller på att göra oss av med. Jag skulle vilja göra taket större på den byggnad som vi kallar 'litteratur', göra väggarna mörkare, sätta i skugga det som är alltför synligt... Jag eftersträvar inte att man skall göra så med alla hus. Men jag tror att det vore bra om det fanns åtminstone ett sådant. Och för att se vad det kan ge släcker jag min elektriska lampa." (sid 1512). För en längre utläggning av Tanizakis komplicerade förhållande till den västerländska kulturen, se Buell sid 50–61.

CREOLE LOVE CALL

ismen eller vad som nu finns kvar av den.¹⁰ Att förena Konfucius med Jacques Derrida har av lättbegripliga skäl varit en komplicerad uppgift.

Längre än både kineser och japaner har arabiska intellektuella ställts inför dessa svårigheter; den arabiska kulturens representanter — åtminstone många av dess intellektuella som har fått sin utbildning i England och Frankrike — har upplevt sin situation som ett permanent krigs- eller kristillstånd, som om den moderna västerländska civilisationen vore korstågens fortsättning med andra medel. Konflikten mellan Västerlandet och den muslimska världen är potentiellt den mest problematiska eftersom båda civilisationerna har universella eller åtminstone globala pretentioner.¹¹

Den övergripande frågan är: finns det en möjlighet, och hur viktigt är det för alla dessa sinsemellan mycket olika kulturer, att behålla det bästa av den egna traditionen, av sin egenart, samtidigt som de accepterar det bästa av den västerländska traditionen med dess segerrika och överlägsna teknik och naturvetenskap? Finns det en tredje väg mellan slaviskt anammande och dogmatiskt förkastande? Den första vägen skulle, fruktar många, leda till en kulturell ekologisk katastrof och en på många vis fattigare värld, medan den andra leder till att dessa kulturer ohjälpligt skulle hamna på efterkälken vad beträffar ekonomi, teknik och vetenskap.¹²

¹⁰ Xudong Zhang ger en utmärkt bild av hur denna problematiska reception har gått till med rikhaltiga exempel från litteratur, filosofi och film.

¹¹ Tibi sid 15: "Jag argumenterar för att islam har blivit västerlandets ledande utmanare av ett enkelt skäl: till skillnad från tex hinduismen är de islamiska perspektiven inte begränsade av nationella eller regionala gränser. I detta avseende liknar islam den västerländska civilisationen i så måtto som den är universell i både sina anspråk och världsåskådning."

Stora delar av denna problematik känns egendomligt föråldrade samtidigt som andra delar fortfarande är i högsta grad aktuella. Den är formulerad i och för en värld som inte längre ser ut som den gjorde för bara något decennium sedan. Problemen ställdes i en värld som det ännu var naturligt att dela in i första, andra och tredje världen, där begrepp som centrum och periferi var meningsfulla analytiska redskap, där nästan alla människor var stationära, det naturliga var att födas, leva, arbeta och dö på samma plats eller åtminstone i samma land, där identiteter var entydiga, där kultur och språktillhörighet var något som man föddes in i och sällan hade anledning att ifrågasätta. Kulturen både ägdes och definierades av en liten elit som såg till att uppdelningen mellan hög och låg, elit- och populärkultur respekterades som vore den en naturlig. Kulturen var lika segmenterad och hierarkisk som resten av samhället. Många kände att de var tvungna att välja antingen västerland eller österland. I dag känns ett sådant val inte lika tvingande. En författare som Vikram Seth eller en ekonom som Amartya Sen är hemma i flera olika kulturer — de spelar ena dagen Schubert och nästa indiska ragor och far från Calcutta till London och är lika hemmastadda i båda städerna.

MED USA SOM i detta sammanhang enda betydelsefulla undantaget var det flesta länder till helt nyligen ganska homogena eller strävade åtminstone att framställa sig som vore de det — ett land, ett folk, ett språk var idealet. Nationalstaten var

12 De som försvarar den andra vägen är inte sällan västerlänningar som med iver hävdar att små aparta folkspillror skall leva som de gjort i kanske tusentals år medan de själva använder vetenskapens och teknikens alla framsteg.

CREOLE LOVE CALL

norm och de länder som skilde sig från normen var lite kons-
tiga och borde helst föra en politik som förde dem närmare
normen (undervisning om och på minoritetsspråk var om inte
förbjuden så åtminstone motarbetad). När man i denna värld,
som inte är särskilt avlägsen (somliga tror sig fortfarande leva i
den) talade om svensk, tysk eller fransk kultur så hamnade man
snabbt bland generaliseringar men dessa hade den för gene-
raliseringar sällsynta egenheten att de ofta var sanna.

De kulturkrig som utkämpades stod mellan nationer, t ex
mellan tysk *Kultur* och fransk *civilisation*. Redan fanns det ivriga
fredsmäklare i dessa krig som betonade att alla de europeiska
kulturerna är resultat av blandningar och möten; de består av
element hämtade från många olika håll. Någon ren germansk
eller fransk kultur finns inte. Mitt under första världskriget
talade André Gide vackert om den tyska kulturen. Strax efter
första världskriget försökte den store latinisten Ernst Robert
Curtius mäkla fred mellan Tyskland och Frankrike genom att
visa hur deras kulturer hade ett gemensamt ursprung i den
latinska medeltiden.¹³ Curtius och Gides bärande idé, som i
dag har blivit kontroversiell bland förespråkare för *identity poli-
tics*, var att kultur bör vara något som förenar folk över nations-
gränser, något inkluderande, något som skapar gemenskap med
och förståelse för "den andre", inte ett redskap i chauvinisternas
händer för att utesluta och förtrycka. Kultur är ett vapen i freds-
arbetet, inte ett vapen för att fortsätta kriget på ett annat plan.

Denna debatt, med sina stora linjer, verkar mycket enklare
än dagens kulturpolitiska skärmytslingar. De frontlinjer, som
Curtius och Gide först identifierade och sedan ville över-

13 Ernst Robert Curtius stora verk från 1948 är väl fortfarande det mest
magnifika försöket att visa den europeiska kulturens gemensamma medel-
tida rötter.

brygga, var klara och tydliga; konflikten följde så att säga nationalstaternas egen logik vars hegemoni ännu inte var ifrågasatt. Monolitiska diskurser stod mot varandra på ett sätt som saknar motsvarighet i dagens fragmentiserade värld.

Om man vill beskriva dagens situation i krigiska termer är det snarare rimligt att tala om små gerillagrupper som bildas för specifika ändamål och därefter upplöses och vars medlemmar sedan går med i nya grupperingar där de kanske gör gemensam sak med tidigare fiender. Också kulturen kännetecknas allt oftare av en *ad hoc*-politik med tillfälliga grupperingar vars syften ibland kan vara att utveckla den egna särarten, ibland att bygga broar över tidigare gränser.

DAGENS KULTURKRIG — och antagligen också morgondagens — låter sig inte beskrivas med tydliga demarkationslinjer. Det går heller inte att urskilja avgörande bataljer där man vid dagens slut kan utpeka en segrare och en förlorare. Kulturkrigen, som likt de flesta andra krig handlar om makt och inflytande, illustrerar snarare Michel Foucaults teorier om *micro-pouvoirs*, mikromakter, som finns överallt och som inte kan sammanfattas eller totaliseras utan cirkulerar överallt och alltid i samhällskroppen under och bredvid den stora och tydliga maktapparaten.¹⁴ IT och alla de nya sätten att skapa och sprida kultur kan ses som en bekräftelse på Foucaults spekulationer om mikromakter som undergräver modernismens totalitära och centralistiska perspektiv; kultur blir ett slags mikro-motmakt. De stora kulturella berättelserna om en stor nations segerrika och vitala kultur har i de flesta fall brutit samman och ersatts av små lokala berättelser. Kulturen är inte längre en nations finrum som man besöker under helger eller nationella högti-

¹⁴ Foucault sid 757–758.

CREOLE LOVE CALL

der, utan finns överallt och alltid.

Denna hypotes går stick i stäv emot den vanliga tanken att kulturens framtid måste bestå av standardisering, homogenisering och kommersialisering som alla orsakas av att allt färre grupper eller personer dominerar medier och kulturproduktion. Om vi inte aktar oss, kraxar olyckskorparna, kommer Bill Gates och Rupert Murdoch att bestämma framtidens kultur, vårt sätt att tänka och förhålla oss till omvärlden. Och det enda som dessa herrar bryr sig om är "the bottom line", vinsten, medan de fullkomligt struntar i kvalitet.

Dessa argument är en av de sista resterna av den etatistiska vänsterns försök att försvara sedan länge ohållbara positioner, den gamla överhetsmentalitet som vill ge sken av att den talar på massans vägnar när den i själva verket bara försvarar en liten grupp sårintressen då den finner dessa hotade.

Man frammanar bilden av en värld där en nivellerad masskultur, som ser likadan ut över hela världen, är det enda som kommer att erbjudas. Vi kommer att se samma filmer, höra samma musik eller läsa samma böcker var på jorden vi än befinner oss, inte för att vi vill det utan för att ansiktslösa transnationella företag vill att vi skall göra det.

DET ÄR HÖGST osäkert eller t o m osannolikt att världen någonsin kommer att se ut så, men låt oss för ett ögonblick anta att den i rask takt är på väg mot detta tillstånd. Är det inte troligt att många av oss frivilligt väljer att se amerikanska filmer hellre än tyska, hellre lyssnar på amerikansk musik än fransk av det enkla skälet att vi tycker bättre om den, utan att man för den sakens skull måste anta att våra medvetanden först skulle ha manipulerats av sinistra och dunkla krafter? Att den amerikanska underhållningsindustrin ger folk vad folk vill ha

gör den inte nödvändigtvis undermålig och, framför allt, det gör den inte till ett hot mot demokratin eller det fria flödet av information.

Min egen skivsamling består till 90 procent av amerikansk musik och de tv-program jag väljer är till övervägande del av transatlantiskt ursprung, ändå vägrar jag att gå med på att jag är ett offer för amerikansk kulturimperialism. Och skulle jag vara det förefaller det inte orimligt att hävda att detta är min rätt och att det inte ger andra grupper något mandat att förhindra detta genom protektionism, kvoter och skyddstullar. Det är en stor och viktig demokratisk rättighet att ha vad somliga anser vara dålig smak, ja, det är en rätt att ha vad alla kallar dålig smak.

Det finns flera goda sidor i denna mediala globalisering. Den binder samman folk i stället för att söndra. Den ger människor från vitt skilda länder och med olika bakgrunder gemensamma intressen och ett delvis gemensamt referenssystem. I stället för den nationella och inte sällan chauvinistiska nyhetsrapportering som länge var den enda som fanns i Sverige och i de flesta andra europeiska länder, börjar vi nu få en global sådan som inte har till främsta uppgift att torgföra en nationalistisk politisk agenda som fick medborgarna att tro att deras eget land var bäst i världen medan medborgarna i andra länder levde i inre och yttre armod. Mångfald och ökad frihet har varit mer typiska för de senaste årens mediala utveckling än enfald och censur. Att USA intar en ännu mer dominerande position är inte ägnat att förvåna eftersom USA i dag har en världshistoriskt unik ställning — den enda supermakten som inte bara dominerar ekonomiskt, politiskt och militärt utan också kulturellt och detta är något som snarare gagnar mångfalden än hotar den.¹⁵ Andra länder har haft en do-

CREOLE LOVE CALL

minerande ställning regionalt på ett eller två av dessa områden — ingen har haft det globalt och på alla fält. Sovjetunionen lyckades aldrig förvandla sin militära supermaktstatus till kulturell eller ekonomisk status; både Japan och Kina är stora ekonomiska aktörer men inte kulturella på global nivå, åtminstone inte än så länge. En spännande fråga inför nästa millennium är om Kina, som kommer att bli en militär och ekonomisk supermakt, också kommer att kunna skaffa sig ett kulturellt inflytande som står i paritet med dess status som världens andra stormakt. Med undantag för några filmer av Chen Kaige och Zhang Yimou finns det ännu inte mycket som tyder på att Kina kommer att bli en global kulturell supermakt.

EUROPEISK VULGÄRPROPAGANDA HAR i denna förändring enbart sett en fara. Den amerikanska dominansen kommer att utplåna resten av världens kulturella utbud. Fransk filmindustri har krävt skyddstullar som försvårar och fördyrar för franska biobesökare att se amerikansk film. Musikindustrin kräver att en viss kvoterad tid skall reserveras för inhemsk musik i radion. Den protektionism som i andra sammanhang väcker välmotiverad vedervilja anses som en respektabel option på det kulturella området. Dessa röster vill göra Europa till en kulturell nationalpark där utrotningshotade arter får leva i fred, skyddade från förändring och utveckling. Europas konstnärer skulle bli ett slags jättepandor som letargiskt kan mumsa på statligt subventionerade bambuskott.

15 Brennan sid 204—205: "Vad skall vi då säga om USA-imperiet? Dess bidrag till världen har varit just pluralismen. Pluralism är det amerikanska imperiets slogan." Det förtjänar att påpekas att Brennan har skrivit sin bok utifrån en politisk övertygelse som ligger ganska långt ut till vänster på den konventionella politiska skalan.

Denna attityd ger upp spelet innan det på allvar har börjat. I bästa fall kan det protektionistiska programmet ge vissa kulturprodukter en kort frist, förlänga deras liv med konstgjorda medel. Det skulle gagna några få konstnärer och framför allt en stor mängd kulturbyråkrater med uppgift att implementera och övervaka åtgärderna. Förlorarna skulle först bli de vanliga kulturkonsumenter som finge se sina fria val försvårade och fördyrade. I det långa loppet kommer det att skada det konstnärliga utbudet, och till slut också de bästa konstnärerna — de som annars skulle klara sig på den fria marknaden — som inte längre skulle ha några kvalitativa krav på sig eftersom deras marknadsandel garanteras av staten. Om protektionisterna lyckas genomföra sitt program så kan vi förvänta oss en nedåtgående spiral med minskat utbud och sjunkande kvalitet.

VAD SOMLIGA LÄNGE anat har den amerikanska ekonomen Tyler Cowen nu oavvisligt demonstrerat, nämligen att kultur och fri marknad inte är varandras fiender utan har varit utmärkta komplement till varandra.¹⁶ Historiskt sett har ekonomisk och politisk frihet och hög kulturell standard oftast varit positivt korrelerade. Jämför bara det totalitära Spartas kultur med det jämförelsevis fria Atens eller Sovjetblockets med USA:s. Alla dessa korreleringar är problematiska. Sålunda har många diktaturer producerat god litteratur. Förhållandet mellan det goda samhället och den goda finkulturen är komplicerat och långt ifrån entydigt.¹⁷

I stället för att se den accelererande globaliseringen och till-

¹⁶ Se Cowen: *In praise of commercial culture*.

¹⁷ Jorge Luis Borges lär en gång ha påstått att diktatur var bra för litteraturen eftersom den tvingade författaren till att hitta nya metaforer för gamla sanningar.

CREOLE LOVE CALL

hörande marknadsekonomin som ett hot mot det lokala och partikulära, som kan vara folkkonst på Nya Guinea eller experimentellt måleri i New Yorks konstnärskvarter, är det rimligare att i denna utveckling se bästa hjälp och stöd för det exklusiva, det som de stora mediajättarna inte har något intresse för. Det lokala, aparta, partikulära håller för första gången på att få möjlighet att konkurrera på den globala scenen.

Medan ”svåra” konstnärer, som vände sig till försvinnande små minoriteter, tidigare var hänvisade till den lilla marknad som de kunde nå med traditionella medel kan de i dag genom Internet nå intresserade kunder i hela världen. Konstnärer i Louisiana eller i Lappland kan ställa ut sina verk på internet och på så sätt konkurrera med dem som befinner sig i närheten av de trendigaste gallerierna och mäktiga auktionshusen. I stället för att vara hänvisad till några tusen intressenter har modern musik, film och måleri tekniska möjligheter att nu ganska billigt visa upp sig för en hundra- eller tusenfalt större publik. Afrikanska och svenska musiker kan, och gör det också i allt högre grad, sälja sina verk på en världsmarknad där det finns tillräckligt många köpare för att produkter som den lokala marknaden aldrig har kunnat bära blir kommersiellt gångbara.

Tack vare allt billigare sätt att distribuera kultur, Internet som är närmast gratis, CD som blir allt billigare att tillverka, kan allt fler på egen hand distribuera sina produkter och låta konsumenter när och fjärran direkt avgöra om de vill ha varan eller om de väljer att avstå. Risken att genier skall dö ohörda eller olästa på grund av förstockade förlag har aldrig varit mindre än vad den är i dag. Detta kommer naturligtvis att också formellt påverka konsten; musik, litteratur och kanske också den föreställande konsten kommer att anpassa sig till de tek-

niska hjälpmedel som står till buds men denna dialektik mellan form och innehåll är lika gammal som konsten själv. Denna förändring har länge varit tydlig i filmens berättarteknik där de speciella krav som tv ställer har haft ett avgörande inflytande, tv-reklamen och den närbesläktade musikvideon börjar bli märkbara inspirationskällor för berättande film.

DEN LÄTTHET MED vilken lokala produkter från exotiska länder som Sverige eller Senegal kan hävda sig på världsmarknaden är ett av många tecken på att tidigare klara distinktioner som lokal/kosmopolit eller centrum/periferi inte längre oproblematiskt låter sig appliceras på den nya värld som håller på att bli till.

I dag har ett växande antal människor flera identiteter som de så att säga kan gå in i och ut ur; detta är inte ett schizofrent tillstånd utan oftare resultatet av ett medvetet val och en källa till rikedom och mångfald. Att vara på väg, att vara *in transit*, har för många blivit ett självklart, naturligt sätt att existera. Den amerikanske antropologen James Clifford har i en lång rad uppsatser givit en bild av vad den postmoderna eran innebär i detta hänseende, flygterminalen blir symbolen för vår tid där vägarna (*routes*) blivit viktigare än rötterna (*roots*).¹⁸

Någon historiker har räknat ut att den typiska förmoderna människan såg ett par hundra människor under sin livstid; den postmoderna ser flera ansikten på en dag. Denna mängd av kontakter, om än ytliga, gör att blandning, hybridisering och kreolisering håller på att bli det naturliga medan det tillstånd som för bara någon generation sedan var det vanliga, det fasta, det rotade, det rena och oblandade, numera endast

¹⁸ Se Clifford: *Routes : travel and translation in the late twentieth century*.

CREOLE LOVE CALL

är möjligt att upprätthålla genom att medvetet och programmatiskt gå emot utveckling och förändring.

ALLT DETTA HAR konsekvenser för både produktionen och konsumtionen av kultur som vi först nu börjar se konturerna av. Det som för bara några år sedan framstod som ett ganska oproblemiskt privilegium för en begränsad elit, har förvandlats till en politiskt laddad handling; att läsa, gå på teater, att lyssna till musik har åter en politisk dimension men på ett långt mera komplicerat och intressant vis än när 68-vänstern på sitt manikeiska sätt delade upp världen i onda kapitalister och goda arbetare och lät klassperspektivet avgöra konstens värde. Parallellt med dagens politisering av konstreceptionen har kulturkonsumtionen aldrig varit mera en del av vardagen än vad den är i dag. Verkligheten rymmer alltså två tendenser som vid första anblicken ser ut att gå tvärs emot varandra: att läsa en roman eller lyssna på ett musikstycke är dels en avslöjande politisk handling, dels något vardagligt, en handling som de flesta av oss begår utan att tänka efter.

Flera problemställningar sammanstrålar här: kulturarvet och kanon (d v s de litterära verk som av någon anledning fått kanonisk status och ingår i litteraturhistoriska handböcker och som det undervisas om vid universitet), den kulturella motsättningen mellan USA och kanske en del Europa mot resten av världen, bilden av den andra, den nya läsaren, subalternen som ställs mot den gamla läsaren som tog det för givet att kulturarvet var hans. Relativism ställs mot absolutism. Går det att "läsa" flera kulturer med samma förståelse utan att hamna i en relativism som riskerar att sluta i nihilism, eller är det möjligt att kombinera multikulturell förståelse med en icke-relativistisk värdeskala?¹⁹

Walter Benjamins problematik rörande konstens ställning i dess era av mekanisk reproducerbarhet har åter blivit i högsta grad relevant, nu när konst massproduceras i identiska kopior som ögonblickligen sprids över hela jordklotet. Konst som tidigare var något fint, ett fenomen med en viss aura som man värnadsfullt — ibland t o m andaktsfullt — närmade sig har blivit vardagsvara.²⁰ Ett konstverk är inte längre unikt, något man vallfärdar till, utan en vara.

Den amerikanska hegemonin ifrågasätts av helt nya grupper som inte vill försvara det gamla europeiska kulturarvet utan kräver att få göra sina egna nya röster hörda. Också här framställs situationen som vore den ett nollsummespel där ingen kan vinna utan att någon annan förlorar; alltså varje gång vi läser en roman av John Grisham eller ser en film av James Cameron så berövar vi en europeisk romanförfattare och filmskapare en läsare eller en åskådare. De som är fientligt inställda till den globala kulturen ser gärna problem och konflikter där det i själva verket finns möjligheter. Ökat utbud och ökad tillgång berövar sällan den etablerade kulturen dess publik utan skapar i stället en större publik som inte sällan blir nyfiken på det smala och exklusiva. Det vanliga är ju att kulturkonsumenter först kommer i kontakt med det populära

19 Appadurai sid 49: "En central uppgift för samtida antropologi är att studera kosmopolitiska kulturella former utan att logiskt eller kronologiskt förutsätta vare sig den västerländska erfarenhetens auktoritet eller de modeller som härletts ur den erfarenheten." För ett ambitiöst försök att åstadkomma detta se Moody-Adams som menar att det är möjligt att respektera vitt skilda kulturer utan att för den sakens skull hemfalla åt moralisk relativism.

20 Benjamin sid 475: "Också vid den mest fulländade reproduktion är det en sak som faller bort: konstverkets här och nu — dess unika existens [*sein einmaliges Dasein*] på den ort där det befinner sig.

CREOLE LOVE CALL

och i alla meningar lättillgängliga och sedan går vidare. Ju fler människor som läser populär litteratur och lyssnar till pop-musik, desto fler möjliga intressenter för det svåra och exklusiva skapas därmed.

Men den avgörande skillnaden mellan vår tid, det som faktiskt gör den unik och som kanske ger oss rätt när vi säger att vår ställning är speciell och saknar historisk motsvarighet, är hur nästan alla sorters kultur finns tillgänglig på marknaden och finns där hela tiden. *Sein einmaliges Dasein* finns numera överallt och alltid. Den tekniska utvecklingen har gjort det möjligt för fler människor än någonsin tidigare i mänsklighetens historia att för en jämförelsevis ringa penning införskaffa ypperliga versioner av musikens mästerverk, goda upplagor av litteraturens klassiker, filosofiska texter från Platon till Quine, allt detta finns för den som vill ha dem och här får man intrycket att en kvantitativ skillnad har lett till en kvalitativ skillnad i hur vi konsumerar kultur. Den gamla ordningens män och kvinnor finner antagligen uttrycket "konsumerar kultur" stötande, som vore det en vara vilken som helst. En skillnad är att kultur nu faktiskt är en vara bland många, vi konsumerar kultur som en självklarhet och i det långa loppet har detta varit till fördel för både konsument och producent.

NÅGON GÅNG 1837 är Stendhal i Marseille. Till sin överraskning och förtjusning märker han att man just denna afton skall spela Rossinis opera *Semiramis*. Naturligtvis måste han ta tillfället i akt och än en gång lyssna till denna opera. Han ljuger för sina vänner och förebär huvudvärk för att inte missa ett av de få tillfällen som gavs för att höra Rossini; säkerligen hörde han operan bara ett litet antal gånger under sitt liv.²¹ Stendhal var en privilegierad resenär som hade de ekonomiska resurser

som endast tillkom ett försvinnande litet fåtal; han kunde resa för att ta del av kultur på andra ställen än sin födelseort, något som var otänkbart för de stora massorna som väl sällan lämnade den by där de föddes.²²

I dag hade Stendhal inte behövt ljuga för sina vänner utan hade kunnat gå in närmaste skivaffär för att där köpa sin opera i flera versioner — eller, om han hade långt till affären, beställa den på nätet — för att sedan avnjuta den hur ofta som helst, något som antagligen hade ökat både hans uppskattning av och förståelse för musiken. Det är sålunda troligt att det större och billigare utbudet leder till bättre förståelse av konst och kultur i många av dess former. Den som så vill kan i den tekniska reproducerbarhetens era specialstudera detaljer i musiken och väl också i bildkonsten som tidigare var dolda för andra än konstnärerna själva. Marknaden gör oss alla, åtminstone alla som vill, till konnässörer och finsmakare.

Inte ens den gamla ordningens försvarare kan förneka dessa fakta, men genmäler att den personliga närvaron försvinner; dessa massproducerade verk har förlorat sin aura;²³ konsten är en vara på en kommersiell marknad. Den har i dag en annan ontologisk status än på Stendhals tid.

De finns som menar att dessa förändringar har profanerat

21 Stendhal sid 520.

22 Det är alltid svårt att jämföra prisutvecklingen under en längre period men Cowen (sid 51–52) kan berätta "att böcker var mycket dyra under 'den gamla goda tiden'. I det koloniala Amerika, 1760, kostade en billig lärobok dubbelt så mycket som ett par läderskor; Smolletts *Complete history of England* kostade lika mycket som åttio par skor ... En vanlig arbetare var tvungen att arbeta i två dagar för att köpa den billiga läroboken eller 144 dagar för att köpa Smollett.

23 Benjamin sid 477.

CREOLE LOVE CALL

konsten, och det är precis vad som faktiskt har skett. Det går inte längre att närma sig konstverk som vore det en avläggare till eller ett substitut för religionen. I stället har dessa, från Homeros till Borges, från Perotin till Pärt, blivit en del av underhållningsindustrin, och ingen borde egentligen ha något emot denna förändring eftersom den har gjort livet rikare för konsumenterna och givit producenterna nya och hisnande möjligheter.

DEN ÖKADE TILLGÄNGLIGHETEN och medföljande kategori-förändring har bidragit till att riva skrankorna mellan högt och lågt, eller åtminstone till att ifrågasätta dessa kategorier. När högt och lågt finns tillgängligt sida vid sida i samma affärer, när allt fler inte ser det som något konstigt att lyssna på Stravinsky ena dagen och Otis Redding nästa, börjar denna uppdelning att av medelålders upplevas som meningslös, av de yngre som fullkomligt obegriplig. Massproduktion och åtföljande permanent tillgänglighet har förändrat hur vi lyssnar och läser och tittar.

Alla dessa aktiviteter var länge omgärdade av en nästan religiös nimbus; att lyssna till en stråkkvartett av Mozart eller att läsa en dikt av Rilke påstods vara nästan lika bra för själen som att gå i kyrkan. Det skulle göra oss till i någon mening bättre människor och framstod mer som en plikt än som ett nöje. Mycket av denna inställning lever kvar. Man ser dess förskräckande spår inom konst- och litteraturkritiken där man får intrycket att kritikern pliktmedvetet utför sitt arbete och föreskriver sina läsare vad de bör läsa av skäl som sällan tydligt redovisas, men klart är att det inte är nöje som motiverar kritikern eller som används för att locka läsaren. Den *plaisir du texte*, den textnjutning, som i Roland Barthes hade sin främste ta-

lesman står ingenstans att finna. Visst kan kultur vara bra för själen men antagligen också skadlig. Det är en naiv tanke att tro att den bara skulle kunna påverka sina läsare, lyssnare och tittare i en enda god riktning; man måste väl snarare anta att om konst kan bygga upp, kan den också förstöra.²⁴ Men framför allt är det roligt, det är som att möta nya människor som ibland har intressanta nyheter att förtälja om främmande länder som inte behöver ligga långt bort. Konst är en serie ställföreträdande upplevelser, alternativa liv, som ibland faktiskt gör oss bättre skickade att bedöma det verkliga livet. Walter Mosleys deckare med Easy Rawlins som hjälte har sålunda bättre än många sociologiska avhandlingar fått mig att förstå hur det kändes att vara svart i 1950-talets USA.

JAG TROR ATT alla skulle vinna på om den för många hädiska tanken skulle vinna isteg att också de allra största namnen i Europas kulturhistoria numera har integrerats i underhållningsindustrin och att det faktiskt är roligt att umgås med deras verk. De flesta som lyssnar på Mozart eller Duke Ellington och som läser Homeros och James Joyce gör det främst av skälet att de tycker att det är roligt, ja t o m mer underhållande än det mesta som den mer populärt inriktade underhållningsindustrin förmår producera.

Alltför länge har kritiken postulerat, t o m försvarat, en avgrund mellan konst och underhållning där det som faller i den första kategorin automatiskt tillskrivs högre värde än det som faller i den andra. Det låg i sakernas natur att en medi-

²⁴ Med risk att framstå som både bigott och puritan så betvivlar jag att markis de Sades skrifter kan ha några särskilt goda konsekvenser eller vara uppbyggliga för påverkbara sinnen.

CREOLE LOVE CALL

oker diktsamling var värdefullare än en exceptionell rockskiva. Dessa strikta gränser mellan genrer kommer att bli allt svårare att upprätthålla på den globala marknaden eftersom allt fler kommer att leva i lycklig okunnighet om deras existens och om vad en ofta överspelad intelligentia valt att kalla "fint" och vad den kallat "folkligt". En ontologisk nivellering är i full färd med att riva ner hierarkier som för länge sedan förlorat sin giltighet. Konstverk som tidigare existerat på olika plan existerar nu sida vid sida. Det fina och det folkliga försäljs och förpackas på samma vis.

Detta är en konsekvens av den teknik som gjort också globaliseringen möjlig. Många ser en fara, eller t o m ett förfall, i denna förändring och inte, som vore mera rimligt, en stor utmaning och möjlighet att låta nya grupper komma i kontakt med det stora kulturutbudet. Och ju större marknaden blir desto billigare, finns det anledning att tro, kommer varorna på den att bli. Denna stora marknad har redan gjort det möjligt för exklusiva kulturformer som tidigare fick leva under förödmjukande villkor (statligt stöd eller privata mecenater) att klara sig på egen hand. På den globala marknaden är det sannolikt att också små minoriteter skall vara så stora att de kan bära sin egen kultur. Detta i förening med allt billigare teknik gör att framtiden sällan har varit ljusare för de exklusiva minoritetskulturer som tidigare har haft det mycket svårt.

I OCH MED det ökade utbudet av kultur (som i detta sammanhang också innefattar utbildning) har många nya grupper till mångas förfäran brutit en långvarig påtvingad tystnad och krävt både röst och utrymme. Tidigare var det så självklart att det inte ens behövde påpekas att den väsentliga kulturen tillhörde döda vita män.

Litteraturhistorien handlade nästan uteslutande om sådana; den var nationalistisk och eurocentrisk när den inte var imperialistisk. Att den stora västerländska kulturen skulle vara beroende av vad imperiets store diktare kallade "your new caught sullen peoples, half devil and half child", var en befängd tanke.

När västerländska lärda överhuvudtaget befattade sig med icke-europeiska civilisationer var det ofta ur ett inte så lite fördomsfullt perspektiv, som ledde till böcker med titlar som *Sex among the savages*. Det skulle dröja till en bra bit in på 1970-talet innan detta ifrågasattes. Edward Saids bok *Orientalism* är nyckelverket i detta sammanhang, en bok som gjorde fördomarna också i den akademiska prosan tydliga, och vars inflytande det fortfarande är svårt att rätt uppskatta.

Inom skönlitteraturen hade detta nedlåtande perspektiv länge varit dominerande också bland relativt upplysta författare. Det räcker att läsa Flauberts brev från Egypten, Gides dagboksanteckningar från Nordafrika eller Conrads berättelser från Asien och Afrika för att inse att några av Europas största och mest hyllade författare hade en högst betänklig inställning till den andre, till subalternen som aldrig själv fick komma till tals.²⁵ Det var alltid, och skulle så länge förbli, den vite mannen som talade på infödingarnas vägnar.

När den läsande publiken såg ut som författaren, och antagligen också delade hans värderingar, fanns det sällan anled-

25 I sina brev från resan i Egypten ger Flaubert en perfekt illustration av begreppet manschauvinist. Gide var en sexturist *avant la lettre*. Hans dagboksanteckningar från vistelser i Nordafrika ger tydliga bevis för ett sådant påstående. Det märkliga är att han några år senare, när han for längre söderut, skulle bli en av de första som klart såg vad det imperialistiska systemet innebar. Conrads fall är det mest problematiska och juryn är väl fortfarande ute vad beträffar hans inställning till "infödingarna".

CREOLE LOVE CALL

ning att ifrågasätta detta perspektiv. Det är först med vad som brukar gå under namnet postkolonial teori²⁶ som den västerländska humanistiska fasaden har börjat krakelera, och verk som tidigare sågs som över klass och ras höjda klassiker har sett sina moraliska postulat blottlagda och positioner hotade. Det är inom detta fält som läsningen som politisk akt har blivit tydligast. Detta har ibland lett till absurda påståenden och anklagelser, men också till en förnyad och rikare syn på många klassiker som man trodde var färdiglästa.

Först när minoriteterna själva började tala och skriva, när afrikaner, afro-amerikaner, karibier, indier och många fler, själva fick tillfälle att framlägga sin sak började man att på allvar diskutera kanon, alltså den västerländska litteraturens ordning av verk som tillskrivs klassisk status.

Inte så att Saids läsningar av lärda texter i *Orientalism* och i den senare *Culture and imperialism* av verk från Jane Austen till André Malraux gör anspråk på att vara fördomsfria, — några sådana läsningar finns inte och skulle de finnas vore de antagligen ointressanta. Vad kritiker som Said, Gayatri Spivak, Homi K Bhabha och många andra har gjort är sätta en ny uppsättning fördomar i spel, alltså föra in i historien ett nytt intellektuellt bagage och en ny förväntningshorisont som varje läsare medvetet eller omedvetet tar med sig i mötet med litteraturen.

Flera kritiker har i detta sett något som de liknar vid ett intellektuellt nidingsdåd, ett attentat mot allt vad de lärt sig att sätta högt och som de har ett professionellt intresse av att försvara. Man får ibland intryck av att den västerländska civilisa-

26 Moore-Gilbert ger en utmärkt översikt över detta nya ämne med klagörande presentationer av rörelsens tre stora namn: Edward Said, Gayatri Spivak och Homi K Bhabha.

tionens grundvalar skulle vackla om man ifrågasatte den grekiska civilisationens rent europeiska ursprung och påvisade dess nära och intensiva förbindelser med västasiatiska kulturer.²⁷ Visst är det lätt att hitta skrattretande och groteska överdrifter i vissa grupperns försök att bevisa att just deras ras eller etniska grupp var störst, först och klokast, men vad man inser och mer balanserade forskare konkret visar är att kreolisering är något som kännetecknar det bästa i den västerländska civilisationen så långt tillbaka som det är möjligt att se. När Duke Ellington skrev sin Creole Love Call så hade han nog New Orleans och Louisiana i åtanke där den mest spännande amerikanska kulturen blivit till, men kreolisering, alltså kulturella blandformer, visar sig finnas på flera håll och är något som man alltså också hittar i östra medelhavsområdet för ett par tusen år sedan. Vid närmare skärskådande visar det sig att de flesta vitala kulturer är former av kreolisering, av blandning mellan olika influenser.

KAMPEN OM VEM som äger kulturen, vem som har rätt att tala om den och på vilket sätt äger i USA rum på universitet, i klassrum och på kultursidor. På ena sidan står ett etablissemang som försvarar det bestående och sällan frågar sig hur ett visst verk har nått klassisk status och varför. Eller vad vi skall ha klas-

27 West gör en lång och kunnig analys där författaren visar hur den grekiska litteraturen är full av drag som har västasiatiskt ursprung. West menar att det i dag är lika omöjligt att studera den klassiska grekiska litteraturen utan att veta något om västasiatiska kulturer som det är att studera romersk litteratur utan att känna till den grekiska. Det finns, säger han, fortfarande alltför många klassicister som tanklöst talar om "den antika världen" som om den var synonym med den grekisk-romerska antiken, som om andra antika civilisationer inte existerade (sid xi).

sikerna till. Eller vad de har att säga läsare med helt annorlunda bakgrunder än de som hittills varit de normala.

Det är faktiskt en möjlighet som inte utan vidare kan avfärdas att Dante inte talar till studenter i Jakarta och Lagos med samma självklarhet som han gör till vita medelklasseuropéer. Kanske läser många människor i Afrika och Asien Shakespeares *Stormen*, för att inte tala om Vergilius *Aeneiden*, som imperialismens apologier vilka försvarar en för dem förhatlig världsordning. Å andra sidan kan nya gruppers läsningar av klassiker leda till att klassikerna förnyas. Kurosawas tolkningar av *MacBeth* och *Kung Lear* i filmerna *Blodets tron* och *Ran* hör till det mest väsentliga som Shakespeareforskningen åstadkommit; Kurosawas filmer är antagligen värda hundratals traditionella avhandlingar, om man med forskningens mål avser ökad förståelse och uppskattning av grundtexten.

Även om dessa hypoteser i vissa fall skulle visa sig vara sanna så följer det inte självklart därav att man kan rensa bort etablerade klassiker ur kanon och ge de lediga platserna till böcker skrivna av författare från etniska grupper som hittills sällan har fått komma till tals. Däremot måste man kunna argumentera för deras närvaro där. Klassisk eller kanonisk status är inte något för alltid givet, utan något som hela tiden måste relateras till vår egen tids behov och intressen och till de mekanismer som gör att somliga verk hamnar på listan medan andra utesluts av än så länge ganska oklara orsaker.²⁸

Den amerikanska litteraturprofessorn John M Ellis har nyligen publicerat en jeremiad som är symptomatiskt intressant

28 Guillorys *Cultural capital* och Bourdieus klassiker *La distinction* utgör de hittills bästa inläggen i diskussionen om hur det kulturella kapitalet, d v s den litterära ryktbarheten, förvaltas och förmeras genom bl a kontroll av kanon.

även om den knappast övertygar.²⁹ Studiet av humanistiska ämnen har, enligt Ellis och flera andra konservativa betraktare av USA:s akademiska scen, politiserats till den grad att litteratur i den gamla vanliga bemärkelsen i stort sett försvunnit, d v s litteratur primärt som en estetisk struktur eller ordning och inte som politiskt manifest eller som exempel på det ena eller andra historiska missförhållandet.

Class/race/gender — klass/ras/kön — är de för litteraturen, enligt traditionalisterna, i grunden väsensfrämmande kategorier som mekaniskt appliceras på alla romaner, dikter, epos och dramer. De verk som inte motsvarar vår egen tids krav på politisk korrekthet döms ut och försvinner från listan av acceptabel litteratur. Den lärare, som vill undervisa enligt gamla traditionella kriterier om vad som skiljer god litteratur från dålig, får aldrig *tenure*, d v s fast anställning; har han eller hon redan det kan hon räkna med trakasserier.

Shakespeares och Vergilius status hotas av ovan nämnda skäl, Mark Twain för sina skildringar av svarta amerikaner, Freud måste bort på grund av en icke politiskt korrekt kvinnosyn o s v.

Om man väljer att läsa västerlandets största texter på detta sätt kommer det snart inte att finnas något kvar av traditionen, av historien. Det går inte, eller borde åtminstone inte gå, att reducera litteratur till dess innehåll, att likställa politiskt acceptabelt innehåll med god litteratur. Det finns ingen korrelering, vare sig positiv eller negativ, mellan politisk tendens och litterär kvalitet. De som läser litteratur på detta sätt behandlar den som vore den en katalog över mot minoriteter begångna oförrätter. I stället för att göra litteratur och annan kultur till något som förenar, till något inkluderande har dessa

29 Se Ellis, *Literature lost*.

CREOLE LOVE CALL

ras/klass/kön-kritiker använt sig av litteraturen i exkluderande syfte; den blir något som skiljer olika grupper från varandra. Kvinnor är de enda som får skriva och hysa åsikter om kvinnlig litteratur, svarta om böcker skrivna av svarta osv.³⁰ Det litterära fältet, som tidigare ansågs vara ett område för förståelse över gränserna, liknar i dag ghetton i en amerikansk storstad där olika gäng våldsamt bekrigar varandra. Ellis bild är entydigt negativ och han har samlat ihop en dossier över intolerans och stupiditet i studiet av humaniora, men det finns också en annan sida av saken som han och hans meningsfränder väljer att bortse från.

Gruppidentitet är inte alltid och bara negativt; kanon måste hela tiden revideras. Om vissa grupper finner texter med kanonisk status motbjudande är det då en självklarhet att dessa alltid har fel? Varför tvinga studenter, som inte har för avsikt att bli professorer i humanistiska ämnen, att läsa texter som de finner moraliskt stötande, till och med förödmjukande, eller bara fullkomligt irrelevanta?

Försvararna av den traditionella synen på humanioras innehåll och funktion bortser helt från det faktum att dessa nya minoritetsläsningar har fått oss att se på klassiska texter i ett helt nytt ljus; somliga har vunnit medan andra förlorat på dessa nya läsningar. Minoriteter har så att säga öppnat museets fönster och dammat av föremålen; att somliga då visar sig vara ganska anskrämliga är inte så konstigt. En global syn på konsten —

30 Brennan sid 115: "Svarta akademiker söks för att undervisa om svart litteratur. Detta är en form av liberal rasism som för med sig att endast ett fåtal anställs och det marginaliserar och förringar värdet av det som de undervisas om genom att få det att framstå som apart och speciellt. Det säger högt och tydligt till vita studenter att detta är inte deras område."

om en sådan är möjlig — kan också vara ett sätt för oss att se vår egen tradition på ett nytt sätt. En jämförelse mellan en khmer-skulptur och en antik grekisk skulptur låter oss bättre förstå egenarten och värdet hos de båda än om vi håller jämförelsen inom en och samma kulturkrets; det är först när vi försöker vidga perspektivet bortom vår egen kulturkrets som vi har möjlighet att riktigt förstå den.³¹

DET ÄR OFTA minoriteter, som tidigare förväntades vara tysta och lyssna, som numera ställer de provokativa frågorna. Det är här man kan urskilja de mest spännande konfigurationerna i dagens kultur där två till synes motstridiga tendenser kolliderar. På en och samma gång som nya grupper kräver en egen nisch som ingen annan har tillträde till, så rör vi oss samtidigt mot en homogen global kultur som gör oss för första gången delaktiga i ett gemensamt sätt att tala, tänka, tycka och känna.

Det kan med fog invändas att ett sådant påstående är en grov förenkling som väljer att bortse från ett par miljarder människor som ännu inte påverkats av den tekniska revolution som sveper fram över jorden. Mitt påstående gäller bara ganska små eliter, men det viktiga är att eliterna växer och att de numera finns i nästan alla jordens länder. Politisk och ekonomisk liberalisering har fört det med sig att allt fler människor har nått den punkt i en ekonomiska utvecklingen där de kan disponera det lilla överflöd som gör dem till potentiella kulturkonsumenter. De kan köpa en radio, några böcker och en tv.

31 André Malraux var en föregångsman på detta område. I *Le musée imaginaire* från 1947 vandrar han fritt från egyptisk konst till Cezanne på ett sätt som kanske irriterar konsthistoriker av facket, men som får en lekman att se på konst med nya ögon.

CREOLE LOVE CALL

I allt flera länder är tv inte längre primärt ett instrument för staten att indoktrinerna medborgarna utan ett första steg mot en uppkoppling på den globala informationsmarknaden och ett redskap i en intellektuell befrielsekamp för att vidga horisonten utöver det omedelbart givna. Innehavet av tv gör miljoner eller till och med miljarder till potentiella kulturkonsumenter; satelliterna omöjliggör för staten att längre kontrollera utbudet och de gör kultur tillgänglig också i jordens mest avlägsna och isolerade hörn.

Finsmakarna fnysar naturligtvis åt den kultur som sprids på detta sätt; de ser tv som en kulturfara snarare än som dagens viktigaste kulturbärare. De argumenterar som om massorna, om man bara kunde hindra dem från att titta på Arkiv X eller Seinfeld, skulle störta in i närmaste bokhandel, eller klicka fram amazon.com, för att där inhandla Pierre Bourdieus senaste verk.

Visst är mycket av den globala kulturen undermåligt, särskilt om man väljer att jämföra med det bästa som historien har lämnat efter sig, men en sådan jämförelse är både orättvis och missvisande. Den globala kulturen fungerar i första hand som harmlös verklighetsflykt men också, och det är i detta sammanhang det viktiga, som en grundkurs i estetisk träning. De flesta stannar där, men många går vidare till mer komplexa strukturer. TV är utbildning i kultur — och då syftar jag inte på de program där mästertänkare sitter och berättar för andra vad de skall tycka — utan på utbudet av film, teater, *sit coms* och dylikt, detta är en av de viktigaste estetiska händelserna sedan Gutenberg; det fungerar som ett globalt cinematek där idogt tv-tittande antagligen inte alls är fördummande utan ger filmisk träning, en förmåga att läsa det visuella, som blir allt nödvändigare för att tolka dagens värld. I någon mening är det

faktiskt i dag viktigare och värdefullare att rätt kunna läsa och tolka filmer än att förstå alla de mytologiska allusionerna i ett ode av Pindaros.³²

Det mesta i detta massutbud av massproducerad underhållningskultur kommer att gå samma öde till mötes som det mesta av vad tidigare epoker har producerat — det kommer att glömmas. Men till dess försvar kan åtminstone sägas att det glöms efter att först ha roat några miljoner medan majoriteten av alla diktsamlingar och romaner också glöms, men det efter att enbart ha tråkigt ut några dussin läsare.

I kölvattnet på denna utveckling börjar vi se en ny människotyp ta form som också hon kan svara som den stoiske filosofen Diogenes Laertius gjorde på frågan varifrån han kom: ”Jag är världsmedborgare”.

Den nya världsmedborgaren är inte en internationell byråkrat eller en jetsettande akademisk storstjärna utan känns igen på sin klädsel: Nikes, jeans och baseballkeps som vanligen pryds av något amerikanskt basketbollags insignier. Man stöter på den nya världsmedborgaren över hela jordklotet, även om hon fortfarande är ett företrädesvis urbant fenomen. Men staden har ju alltid varit den plats där avant-gardet funnit sig bäst till rätta.

I ofta skenbar motsättning till denna världsmedborgare står *the politicians of identity*, de som slåss för minoriteter, för kulturell segregering och vars talesmän- och kvinnor inte sällan är medlemmar av det globala kulturetablissemanget.

Att betona och värdera det partikulära, att slåss för sårintressen, kan ofta vara en legitim sysselsättning men därav

32 Walter Benjamin såg detta tidigare än de flesta: ”Så visar sig också nu från denna sida filmen vara det viktigaste objektet i den lära om varseblivning som hos grekerna kallades estetik.” Sid 466.

CREOLE LOVE CALL

följer inte att relationen mellan dessa poler behöver vara antagonistisk. En sådan motsättning är ofta en konstruktion som vilar på en för länge sedan föråldrad världsbild, med fixa och fasta identiteter som följer oss från vaggan till graven.

I DAG HETER nyckelbegreppen, kulturens koordinater, gränser, diasporor, möten, vägar; en ständig förändring och förflyttning.³³ Ofta har denna förflyttning varit påtvingad, en följd av krig och fattigdom, men är numera allt oftare resultatet av en självvald exil som innebär att allt fler människor kan mer än ett språk, innehar mer än ett pass och kan ägna sig åt dessa kosmopolitiska aktiviteter utan att känna sig illojala mot den ena eller andra språkgruppen, etniska gemenskapen eller nationen. Det är alltså inte längre en fråga om huruvida vi vill ha en multietnisk kultur eller inte; för hundratusentals i Sverige är den redan här och vi är alla rikare tack vare denna förändring. (Nyligen läste jag att det numera är möjligt för amerikaner att ange dubbel rastillhörighet om de så vill.)

Många välmenande akademiker menar att detta måste avspeglats i undervisningen, speciellt i humanistiska ämnen, där de nya grupperna gör anspråk på att få läsa sin egen litteratur, sin egen historia. Samtidigt uppmanas, inte i sällan moraliserande ordalag, alla de som inte tillhör dessa grupper att intressera sig för kulturer som en gång blott var främmande och exotiska men som nu kanske florerar i närmaste förort.³⁴

Vid första anblicken ser detta ut som ett förträffligt förslag som ingen vettig människa kan ha något att invända mot. Men

³³ Appadurai talar om diasporor av hopp, av skräck och av förtvivlan, sid 6.

³⁴ Clifford berättar (sid 55) om en amerikansk antropolog som vill studera voodoo. Hon behöver inte längre bege sig till Haiti utan kan i stället ta tunnelbanan till Brooklyn.

att i någon rimlig mening förstå en främmande kultur är om inte ett livsverk så åtminstone mer tidskrävande än vad de flesta tycks vilja inse. Att ersätta ett antal stora europeiska verk med några asiatiska blir en vacker men ganska ofta meningslös gest. Vad vi tror är förståelse av en främmande kultur visar sig i själva verket vara en lång rad missförstånd. Vad vi lär oss är egentligen bara hur komplicerat ett litterärt verk är, hur inbäddat det är i ett socialt, historiskt, estetiskt och språkligt sammanhang. När jag läser t ex en modern japansk prosaist som Kawabata, får jag inte sällan den märkliga känslan att även om varje mening i översättningen är klar och tydlig så går meningen med berättelsen mig förbi, jag märker, eller tror mig märka, att jag missar det väsentliga men har ingen aning om av vad det består.

Vid mötet med äldre verk som den japanska romanen *Berättelsen om Genji* från tidigt 1000-tal eller den kinesiska *Berättelsen om stenen* från 1700-talet kommer vi till dem med föreställningar hämtade från vår egen litteraturhistoria och inbillar oss att dessa skall vara tillämpliga också på helt andra litterära traditioner.

Hur välmenande våra avsikter än må vara blir resultatet lätt ett slags neo-imperialistisk hermeneutik som mer vanställer än tydliggör. Risker med detta projekt att ersätta europeiska verk med verk från Asien och Nya världen, är att mycket av det vi faktiskt kan förstå, det som vi meningsfullt kan argumentera för och emot, faller i glömska medan vi i utbyte får en illusorisk förståelse som egentligen bara döljer djupare missuppfattningar. Härmed inte sagt att vi skall låta bli att försöka, men multikulturalister som vill öppna kanon för nya verk och anpassa den till den globala eran, gör det alldeles för lätt för sig. De tycks sällan ha en aning om vilken komplicerad process förståelsen av kulturella artefakter faktiskt är.

VISST MÅSTE MAN hela tiden fråga sig om de kanoniska namnen längre har något att säga. Vilken nytta, för att använda ett krasst men inte oriktigt ord, kan vi i dag ha av Augustinus, Machiavelli och Montaigne. Kanske talar de om situationer och problem som för dagens normalläsare är lika främmande som Ramayanas för den genomsnittlige svensken eller amerikanen. Om Toni Morrison har mer att säga dagens läsare än Virginia Woolf så varför göra stor sak av detta om dagens studenter hellre vill läsa henne?³⁵

Klart är att det västerländska kulturarvet kommer att utsättas för påfrestningar som aldrig förr. I den globala era som just tar sin början kommer många av de mest tongivande och hörvärda rösterna från f d kolonier: Salman Rushdie, Vikram Chandra, Derek Walcott, Patrick Chamoiseau, alla konfronterar de i dag de nya och komplicerade variationer på den problematik som Tanizaki tog upp i *Hyllning till skuggan* — hur förena det inhemska, det lokala, med det globala. Vad innebär det att leva i två eller flera kulturer samtidigt. För några av de just uppräknade namnen är resan, exilen, diasporan som livsformer viktiga ämnen som inte alls behöver vara ångestskapande utan som lika gärna kan vara berikande. Vägran att välja identitet utan i stället hålla alla möjligheter öppna och skenbart

35 Nozick gör följande tänkvärda påpekande i diskussionen om kanon, dess tillblivelse och innehåll. Kanske är några av de nya författarna i någon mening sämre än de storheter som utesluts. Ändå kan det finnas goda skäl att inkludera dem: "De är ändå mer insiktsfulla och talangfulla än den överväldigande majoritet av studenter som skulle läsa dem. Att få dessa studenter att inse, som ännu inte har gjort det, att vissa kvinnor och medlemmar av olika minoriteter är långt mer intelligenta, insiktsfulla och talangfulla än vad de själva är skulle tjäna en stor pedagogisk funktion. Sid 200.

ansvarslöst välja det bästa ur många traditioner — att vara både indier och engelsman, både karibier och fransman, eller som Walcott flytta det antika Grekland till en västindisk ö, har varit grogrund för det senaste kvartseklats mest spännande litteratur. Helt nya traditioner håller på att bli till, traditioner som är lika multinationella som dagens storföretag börjar att skönjas. Kanske kommer vi snart att få något som verkligen förtjänar namnet världslitteratur, där norr och söder, öst och väst äntligen kan mötas i stället för att mer eller mindre våldsamt kollidera.

I denna kontext finns det skäl att än en gång uppmärksamma de dystra profetior från vänster- och högerkanten som förutspår de nationella kulturernas snara död; vänstern tror att de kommer att förstöras av utifrån kommande globala krafter, medan högern fruktar två fiender: etniska minoriteter som potentiella femtekolonnare och postmodernister som farliga nihilister i färd med att riva ner allt som hittills stått barbariet emot.

Vänsterns argument är förvånande defaitistiskt. Man behandlar västerlandets kultur som svag, livsoduglig och färdig att störta samman vid minsta påfrestning. Det är en underskattning som döljer ett konstigt uppfattning av vad vi har kultur till. Kultur är inte en rar orkidé som kan överleva endast i en konstgjord växthusatmosfär, utan i allra högsta grad ett bruksföremål som tål både konkurrens och hårdhänt behandling. De livskraftiga delarna kommer att frodas.

I mycket av denna kritik ligger en aldrig klart uttalad idé av det statiska samhället där nationalstaten var utvecklingens höjdpunkt och slutstation; vänstern vill stoppa historien eller ännu hellre vrida klockan tillbaka till 1950- och 60-talen.³⁶

Är det inte Murdoch och hans likar som utgör det stora

CREOLE LOVE CALL

hotet så är det postmodernismen och dess påstådda relativism, för att inte säga nihilism, som hotar den västerländska civilisationen. Många konservativa blir rasande och tappar vett, sans och balans så fort de stöter på postmodernism. De ser i denna filosofiska rörelse (som de vanligen endast känner i tendentiösa andra- eller tredjehandsframställningar) en ansvarslös ideologi som öppnar dörren för allehanda illdåd. I själva verket tycks postmodernism och globalisering ha utvecklats sida vid sida; utan att hemfalla till en marxistisk reduktionistisk syn skulle man nog kunna göra sannolikt att postmodernismen är en konsekvens av vissa trender inom globaliseringen.

I EN VÄRLD utan centrum och periferi, där kommunikationer/informationer inte längre färdas uppifrån och ner i hierarkiska strukturer, där skillnader mellan elitärt och populärt börjar suddas ut, framstår postmodernismen som den naturliga filosofin. Det är den som är bäst skickad att beskriva den värld som håller på att bli till samtidigt som den är en del av denna nya värld.

Som de flesta andra stora begrepp är postmodernismen mångtydig. Den är dels en filosofisk skola med rötter i fransk strukturalism och poststrukturalism som sedan har vidareutvecklats av framför allt amerikanska litteraturvetare, filosofer, sociologer och politologer, dels är den samlingsnamnet för en lång rad sinsemellan mycket olika konstnärliga praktiker. Om man alls kan hitta en minsta gemensam nämnare för dessa måste den innehålla begrepp som kreolisering, eklekticism, lekfullhet, stilblandning. Om modernismen hörde hemma i

36 Rortys *Achieving our country* är ett färskt och omdiskuterat försök av en ledande amerikansk akademiker att framställa den gamla traditionella väns-tern som vårt enda kvarvarande hopp.

nationalstaten, som såg sig själv som all utvecklings mål och slutpunkt, så är postmodernismen den naturliga filosofin för det nya multikulturella samhället utan fasta identiteter och som bättre kännetecknas av vägar och förändring än av rötter och stasis. Den är också i någon mening mer demokratisk i sin ironiska hållning också mot sina egna grundvalar och premisser, och genom sin programmatiska vägran att segregera konsten i en fin och en folklig. Kanske är det i detta sammanhang rimligare att tala om postmodernismen som en attityd till världen snarare än som en filosofi eller ideologi med ett antal dogmatiska påståenden om hur verkligheten egentligen är beskaffad.³⁷

Dess modernistiska motståndare klamrar sig fast vid förlegade förklaringsmodeller som gällde i en värld där de själva ofta kontrollerade den kulturella agendan, medan postmodernismen saknar varje tillstymmelse till sådan agenda. Anything goes, and that goes too, som någon har uttryckt det. Och framför allt så går det fort.

KONSTENS TEMPO HAR ökat mycket tack vare de nya tekniska uppfinningar som gör att vi kan avnjuta de flesta konstnärliga produkter på sätt som vi själva bestämmer snarare än på det sätt konstnären önskar. Dagens kulturkonsumenter är mycket otåligare än gångna tiders; deras attention span är kort och

37 Postmodernismen är ingen skola som t ex surrealismen eller t o m existentialismen var det. Man kan inte föreställa sig "Det postmodernistiska manifestet" eller en text med samma sammanfattande status som Jean-Paul Sartres *Existentialismen är en humanism*. Postmodernismen är en heterogen rörelse med ofta häftiga konflikter mellan två tänkare som båda klassats som postmodernister. Michel Foucault och Jacques Derrida, två av rörelsens skyddshelgon, bråkade offentligt med varandra.

CREOLE LOVE CALL

ledan ligger hela tiden på lur. De är bortskämda och kräver att omedelbart bli fångslade av vad de läser eller tittar på. Fjärrkontrollen har i dag blivit ett av de viktigaste instrumenten när vi ägnar oss åt kultur; i samma ögonblick som vi börjar få tråkigt zappar vi till nästa kanal eller trycker på fast forward. På en CD är det lätt att programmera bort de spår som vi inte gillar. Detta gäller inte bara populärmusik utan också symfonier av vilka varje lyssnare nu kan redigera fram sin egen idealversion. Denna fjärrkontrollens poetik kommer att strukturera framtidens konstupplevelse för allt fler människor.

Tolstoj hade ett hundratal sidor på sig att fånga en läsare, dagens författare har på sin höjd ett par, tre sidor till sitt förfogande när de väl inser att deras läsare så att säga läser med inbyggd fjärrkontroll. Filmskapare vet att allt flera ser filmer på tv och att det är helt andra lagar som råder där än i biografsalongen där vi inte har tillgång till *fast forward*.

Det vore dumt att förneka att denna utveckling också har lett till förlusten av något värdefullt. Vissa typer av historier går knappast längre att berätta eftersom tempot är för sävligt, storyn för omständlig — Marcel Proust skulle ha det svårt i dag. Men förändringar av denna typ har alltid ägt rum; vissa former förlorar sin giltighet medan andra former, d v s nya möjligheter, tillkommer. Sålunda blev tragedin som den skrevs av Racine och Shakespeare problematisk i och med att den heroiska människosynen inte längre tycks vara en giltig option för dramatiker som i gengäld har fått en rad andra uttrycksformer till sitt förfogande; Hamlet och Fedra ut, och in kommer Samuel Becketts följe av luffare och trashankar.

Det är knappast meningsfullt att tala om utveckling i konsten eller kulturen — Faulkner gör inte Cervantes överflödig på samma sätt som en modern dator har gjort gamla skrivma-

skiner värdelösa utan det handlar om formernas föränderlighet och möjlighet som i allt högre grad är beroende av de tekniska medel som används för att skapa konst, och för att avnjuta den.

Mediaexperter talar redan om hur Internet och tv kommer att växa samman. Detta kommer att få enorma konsekvenser för hur vi brukar kulturutbudet från klassikerna till avant-gardet men också för hur litteratur, film och andra konstformer skapas.

Konstnärer anpassar sig till de tekniska hjälpmedel som deras epoker erbjuder; Dickens hade aldrig skrivit *David Copperfield* om inte tryckpressen hade funnits och gjort romanen som genre möjlig. Också priset på kultur har relevans för dess form och innehåll och historiskt sett är trenden här entydig, allting har blivit billigare (med priset på vissa målningar som ett signifikativt undantag); det som för hundra år sedan var ett njutningsmedel för några få är i dag tillgängligt för mycket större grupper.

SNART KOMMER STUDENTER i hela världen att ha tillgång till resurser som tidigare var reserverade enbart för forskare och studenter vid Europas och USA:s elituniversitet. Länder som aldrig har haft möjlighet att bygga upp stora forskningsbibliotek där hela världens kulturarv samlas, kommer att för en relativt blygsam summa via Internet kunna koppla upp sig till världens stora forskningsbibliotek. Studenter i Mali eller i Mongoliet kommer att kunna studera de olika editionerna av Montaignes essäer eller den första upplagan av Newtons *Principia* utan att behöva bege sig till Paris eller Cambridge. Det kommer snart att vara möjligt att genom videolänkar låta dem följa undervisningen vid de bästa universiteten vars professorer kan, om de

CREOLE LOVE CALL

så vill, hålla sina föreläsningar *urbi et orbi*, för staden och för hela världen.

Förstklassig utbildning, som hittills alltid varit ett privilegium för några få, kan snart spridas globalt som allt annat på nätet. Detta kommer att få en mängd konsekvenser. Kanske får vi ett högutbildat proletariat som aldrig kan hoppas på arbeten som motsvarar dess utbildning och den sociala oro ett sådant proletariat brukar föra med sig, men vi kommer säkerligen också att få just den högt bildade publik som vanligen utgör en god marknad för svår och exklusiv konst.

Vi är redan en bra bit på väg mot en sådan situation. En välsorterad skivaffär har i dag inspelningar av obskyra verk som aldrig kommer att ha massappeal men som, på den globala marknaden, finner tillräckligt många köpare för att det skall vara lönande att ge ut dem.

Naturligtvis öppnar den nya tekniken också dörren för det dumma, xenofoba, rasistiska som, om världen vore en idealisk plats, skulle försvinna. Det man tidigare smusslade med under disken i skumma affärer har numera också det global och ögonblicklig spridning. Kritikerna av framtiden har riktat in sig på just detta och vill få Internet att framstå som om det huvudsakligen vore redskap för miljontals pedofiler och pornografer.

IBLAND HAR JAG ställt mig frågan om jag inte är i färd med att måla en alltför ljus bild av kulturens ställning i den globala civilisationen. Bortser jag inte från risken att den individuella mångfalden kommer att tvingas ge vika för massproducerad enfald? Är inte antropologer som James Clifford naiva eller så förblindade av sin egen privilegierade situation att de alldeles glömmar bort att ett par miljarder människor fortfarande

lever i skandalös fattigdom? Vad dessa trendiga akademiker beskriver som en flygterminal där vi postmoderna människor befinner oss *in transit* är kanske bara en stor hemlöshet, och de flesta skulle, om de fritt kunde välja, ta första bästa plan tillbaka hem. Den nya människan är kanske inte hemma i hela världen utan hemlös överallt. Kommer den nya globala och kosmopolitiska kulturen verkligen att kunna ersätta de varor, seder, tankar, vanor och strukturer som den är i färd med att förvisa till den historiska sophögen eller, i lyckliga undantagsfall, till museet och som var så viktiga för den förmoderna och moderna människan? Litteraturen skraddarsys av förlagen för att passa en så bred massa som möjligt och ses alltmer som något vi tillgriper i de allt sällsyntare stunder då vi inte har tillgång till tv.

Den som ser sig om i dagens kulturella landskap kan gripas av en sådan pessimism och i framtiden ana en nedrustning och ett förslösande av det bästa som Europa har åstadkommit under 2 500 år. Slätstruken professionalism hittar man överallt men var finner man i dag filmskapare med en Jean-Luc Godards visionära egensinnighet eller en Francois Truffauts komplicerade blandning av komik och tragik, författare som vågade göra sig till uttolkare av tidsandan som en Thomas Mann eller W H Auden?

Mycket av denna pessimism bygger på en felsyn och grundar sig på en orättvis jämförelse som påminner om de ideologer vilka fördömer dagens liberala och kapitalistiska demokratier genom att jämföra dem med ett utopiskt socialistiskt program. Man väljer att enbart se det sämsta i dagens verklighet som man sedan jämför med en idealiserad bild av det förflutna eller med en aldrig förverkligad vision av hur det hade kunnat vara. Visst finns det mycket i dagens värld — ja kanske det mesta

CREOLE LOVE CALL

— som kunde vara bättre men faktum kvarstår att aldrig tidigare har så många människor levat i demokratier, länder som tidigare var föremål för hjälpinsatser börjar så sakteliga att klara sig på egen hand. Läskunnigheten tilltar, vi protesterar mot missförhållanden som tidigare accepterades som en naturlig del av tingens ordning. Mycket återstår att göra (och så kommer alltid att vara fallet) men i dag pekar flera kurvor åt rätt håll än någonsin tidigare.

I DETTA SAMMANHANG kan det kanske tyckas småaktigt att påpeka att vi i dagens euro-amerikanska kultur inte hittar konstnärer med en status som tål en jämförelse med den som Auden, Mann eller Eliot åtnjöt för bara några få årtionden sedan. Postmodernismen har inte skapat konst av samma komplexitet eller kvalitet som modernismen gjorde och som, tror jag, kommer att få modernismen att framstå som en intellektuell höjdpunkt som väl utstår en jämförelse med renässansens Florens eller 1600-talets Frankrike.

Orsakerna till detta är säkert flera. Kanske är det så enkelt att vi befinner oss i en temporär svacka av ett slag som har inträffat många gånger tidigare. De första åren av 1900-talet lät knappast någon ana den litterära högkonjunkturen på 1920-talet. Själva termen postmodernism antyder att vi inte riktigt vet vad som är vår tids kännetecken annat än det triviala faktum att den kommer efter en epok som vi kallar modernismen. Vi går och väntar på något nytt men vet inte riktigt på vad.

Men det är också möjligt att vår tids ganska påvra konstnärliga utbud har andra och djupare orsaker — den nya globala världsordningen utan centrum och periferi, rotlösheten som livsstil — allt detta har kanske på ett irreversibelt sätt förändrat konstnärsrollen och det kulturella fältet. Modernismens stora

namn spelade i många fall den romantiska konstnärsrollen och gjorde det till fulländning — det ensamma geniet som ur intet skapar odödliga verk som på en och samma gång uttrycker hans (det var nästan alltid en vit man) eget snille och tidsandan. Skillnaden mellan stora romantiker som John Keats och Victor Hugo å ena sidan och modernister som T S Eliot och Wallace Stevens å den andra, är försumbar i jämförelse med skillnaden mellan modernister och postmodernister. Det är ganska lätt att föreställa sig Hugo och Malraux i samspråk med varandra, men jag undrar om Malraux och Quentin Tarantino skulle ha något att säga varandra. Den som i dag skulle framträda med en Eliots eller en Malraux pretentioner skulle enbart göra sig löjlig. Den romantiska konstnärsrollen finns inte längre bland *dramatis personae*; det har blivit omöjligt att skapa litteratur med de bjudande anspråk som den rollen krävde.

VAD SOM STÅR dagens postmodernister till buds är att bruka och missbruka det som de tidigare hade tillstånd att endast vördnadsfullt begäpa på museet; ironiska gester och ett självmedvetet bruk av allt det som kulturarvet har att erbjuda. Tarantinos filmer eller Vikram Chandras framtida klassiker, romanen *Red earth and pouring rain*, framstår som paradigmatiska. I dag är det svårt att föreställa sig civilisationskritiska romaner av den anspråksfulla typ som Thomas Mann skrev, t ex *Bergtagen*. Själva greppet är för omfattande och ambitionen är för stor och pretentiös för att vara en seriös möjlighet i dagens litterära konjunktur. När det någon gång händer att en författare söker anlägga det stora, övergripande perspektiv som Don DeLillo nyligen gjorde med *Underworld* sker det tentativt, öppet, och utan alla pretentioner på att stå ovan och utanför den civilisation som kritiserats. (Och det bortsett från det faktum att den pessimistiske DeLillo

CREOLE LOVE CALL

förefaller att vara i otakt med sin tid och med den optimism som man i dessa dagar möter överallt i USA.)

Den kunskapsteoretiska kartan har förändrats. Författare så sent som Ezra Pound kunde på fullt allvar tro att de var *the antennae of the race* som i mer eller mindre sibyllinska ordalag diagnosticerade hela civilisationer. I den mån man alls ställer dessa frågor längre så vänder man sig inte till författare. Civilisationens viktigaste angelägenheter behandlas i dag av dataexperter, biologer, genetiker som alltmer har kommit att överta kulturens civilisationskritiska frågor. Kulturen blir i detta fall ett slags ekokammare för frågor och problem som först har formulerats på annat håll. Men det är just i denna ekokammare, som förenklar, som de flesta av oss först möter de svåra moraliska problem som ny kunskap i genetik, biologi, medicin och andra vetenskaper ställer oss inför, och som ofta framställs i förvisso ytligt men underhållande form i litteraturen och filmen.

VI ÄR PÅ väg mot något nytt där det romantiska paradigmet, som under snart två hundra år varit böjningsmönster för allting från nationalstaten till centrallyriken, håller på att ersättas av något som vi ännu knappt vet vad det kommer att innebära — därav den provisoriska etiketten postmodernism.

Denna nya konfiguration, vars kritiker aldrig tröttnar på att påpeka dess faror, möter naturligtvis motstånd. All förändring har alltid gjort det. Tryckta böcker föraktades av dem som föredrog vackert präntade manuskript. Arrièregardet vill skrämja de ännu osäkra och få dem att tro att de nya tekniska formerna leder till massarbetslöshet, fördumning och usel kultur medan de positivt inställda ser framtiden som full av möjligheter till kunskap för alla som så önskar och ett kultu-

rellt utbud som kommer att vara överväldigande.

Varje demokratisering av kunskapen och kulturen har utmanat dem som tidigare haft monopol på dem. En liten grupp kommer att se sina diskursiva privilegier upphävd; de som tidigare vant sig vid att tala medan andra andäktigt eller motvilligt lyssnar, kommer i framtiden att ständigt avbrytas av nya och uppkäftiga röster. Men antalet vinnare är oändligt mycket större. Det är alla vi som ser en värld bli till där valfriheten aldrig har varit större och där kulturen för första gången inte är en bristvara reserverad för några få, utan en resurs av vilken allt bredare grupper kan få nästan hur mycket de vill.

Litteratur

- Appadurai, Arjun (1996) *Modernity at large : cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Benjamin, Walter (1980), "Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit", i Tiedemann, R & Schweppenhäuser, H (red), *Gesammelte Schriften : Werkausgabe*. Vol I. Frankfurt: Suhrkamp.
- Berlin, Isaiah (1979), *Against the current : essays in the history of ideas*. London: The Hogarth Press.
- Bourdieu, Pierre (1979), *La distinction : critique sociale du jugement*. Paris: Minuit.
- Brennan, Timothy (1997), *At home in the world : cosmopolitanism now*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Buell, Frederick (1994), *National culture and the new global system*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Clifford, James (1997), *Routes : travel and translation in the late twentieth century*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cowen, Tyler (1998), *In praise of commercial culture*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Curtius, Ernst Robert (1948), *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Bern: Francke.

CREOLE LOVE CALL

- Duport, Adrien (1989), i Furet, F & Halévi, R (red), *Orateurs de la Révolution française*, vol 1. Paris, Gallimard.
- Ellis, John M (1997), *Literature lost : social agendas and the corruption of the humanities*. New Haven, CN: Yale University Press.
- Flaubert, Gustave (1973), *Correspondance*. Vol 1. Jean Bruneau (red). Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel (1994), i Defert, D & Ewald, F (red), *Dits et écrits*. Vol 2 : 1970-1975. Paris: Gallimard.
- Geertz, Clifford (1975), *Interpretation of cultures : selected essays*. London: Hutchinson.
- Gide, André (1996), *Journal*. Vol 1. Eric Marty (red). Paris: Gallimard.
- Gobineau, Arthur de (1983), "Essai sur l'inégalité des races humaines", i Gaulmier, J (red), *Oeuvres*. Vol 1. Paris: Gallimard.
- Guillory, John (1993), *Cultural capital : the problem of literary canon formation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Moody-Adams, Michele (1997), *Fieldwork in familiar places : morality, culture, and philosophy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Moore-Gilbert, Bart J (1997), *Postcolonial theory : contexts, practices, politics*. London: Verso.
- Nozick, Robert (1993), *The nature of rationality*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Prawer, S S (1976), *Karl Marx and world literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Rorty, Richard (1998), *Achieving our country : leftist thought in twentieth-century America*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Safranski, Rüdiger (1994), *Ein Meister aus Deutschland : Heidegger und seine Zeit*. München: Hanser.
- Stendhal, [pseud] (1992), *Voyages en France*. V Del Litto (red). Paris: Gallimard.
- Tanizaki, Junichiro (1997), "Un amour insensé" och "Hommage à l'ombre", i Masayuki, N (red), *Oeuvres*. Vol 1. Paris: Gallimard.
- Tibi, Bassam (1998), *The challenge of fundamentalism : political Islam and the new world disorder*. Berkeley, CA: University of California Press.
- West, M L (1997), *The east face of Helicon : West Asiatic elements in Greek*

poetry and myth. Oxford: Oxford University Press.

Zhang, Xudong (1997), *Chinese modernism in the era of reforms : cultural fever, avant-garde fiction, and the new Chinese cinema*. Durham, NC: Duke University Press.